

Stjepan RIBIĆ

DR. IVAN MERZ - PROMICATELJ KRŠĆANSKE FILOZOFIJE

Javni društveni i crkveni život u Hrvatskoj u prvoj polovini 20. stoljeća obilježen je pojavom mnogih katoličkih intelektualaca laika koji su, djelujući najviše u okviru Hrvatskog katoličkog pokreta, svojim djelovanjem i spisima ostavili velik trag u hrvatskoj kulturnoj i vjerskoj javnosti. Jedan od najistaknutijih među njima je bio dr. Ivan Merz kojemu je službena Crkva priznala veliko značenje proglašivši ga blaženim 2003. g. Merz je ostavio iza sebe u samo trideset godina svojega života više od četiri tisuće stranica različitih elaborata i pisanih bilješki. Glavni spis je njegov dnevnik u kojem donosi sva svoja osobna razmišljanja. Uz to postoji sto osamdeset članaka i studija objavljenih u dvadesetak novina i časopisa te drugih radova koji su još u rukopisima. U tim spisima Merz je promovirao i zastupao svoju misao. Bogata duhovna i intelektualna ličnost Merza, ostavila je dubok trag na raznim područjima društvenog djelovanja, a sadržava u sebi i filozofsko-znanstvenu dimenziju koja do sada nije bila obrađivana. Stoga u ovom članku želim prikazati Merzovu filozofsku misao pod vidom odnosa vjere i razuma koji zajedno čine nit vodilju u razvoju njegove misli, a odnosi se na razne egzistencijalne i filozofske tematike. Za Merza: “Vjera i razum su dva dobra druga, koja se slažu i međusobno pomažu ... sam razum bez vjere se gubi; a vjera je za razum snaga pomoćnica”,¹ misao je vodilja u istraživanju Merzove ostavštine. Za Merza vjera i razum djeluju u sinergiji. Njegov put do te spoznaje ide preko posebnog odnosa prema književnosti i potrage za moralnom istinom u višim vrednotama koje po sebi nužno vode metafizici, tj. filozofiji. Na taj se način nalazi poveznica između misli i vjere. Merz je u svojim spisima razmišljao o odnosu misli kao i vjere i “smislu života” koji je ispunjen za Merza patnjom i boli.

¹ I. MERZ, “Kršćanski društveni poredak”, *Orlovski vjesnik*, br. 1. 1928., 2-3.

Za Merza “smisao boli i patnje” opstoji samo utoliko ukoliko vodi do “čovjeka i otvorenosti transcendentnosti”. Tako na kraju dolazimo do potrebnog i nužnog osvrnuti se na način na koji se Bog uklapa u sve prethodno rečeno.

Produbljenje nekih detalja biografsko-povijesnih i kulturno-socijalnih vidova Merzova okruženja, njegove obitelji, njegova školovanja i profesionalne karijere pomoglo je stvoriti temelj na kojem se kasnije uspjelo prikazati različita razmišljanja na njegovu misaonom putu.

Započinjem s predstavljanjem sadržajnih vidova koji su utjecali na Merza, kako u egzistencijalnim pitanjima, tako i u njegovu intelektualnome sazrijevanju, a poglavito njegov poseban odnos s literaturom, preko koje je Merz bio u potrazi za filozofskim istinama. Merz smatra da pisac mora uvijek slijediti istinu i moral ako želi stvoriti umjetničko djelo. Prema njegovu stajalištu i književnici su odgovorni za vodstvo čovjeka k metafizici.² Njihova djela postaju slika na kojoj se odražavaju ljepota i priroda, dakle više vrednote. Merz je u svojem mladenaštvu najviše bio impresioniran figurom Goetheova Fausta koji predstavlja moć i snagu misli. Smatrajući samu sumnju putem prema istini, Merz počinje sumnjati u sve.³ Ta njegova razmišljanja prate razmišljanja njegova suvremenika Johna Deweya, prema kojemu sumnja nikada ne nestaje, jer traženje samo po sebi stalno podrazumijeva postavljanje novih pitanja.⁴ Dakle, na neki način, nije moguće doći do zaključne spoznaje jer sumnja uvijek ima pravo postojati. Merz, međutim, uspijeva nadići Deweyenovo stajalište uvodeći element vjere u svoje pretpostavke, priznajući sigurnost u Boga.

Merz je imao poseban stav prema filozofiji, kao i značenju koje joj je pridavao. Priznaje:

*“Pomoću filozofije, dakle, upoznajemo stvari, ukoliko se razumom mogu spoznati, i to najdublje uzroke tih stvari. Predmet filozofije je silno velik. Sve što nas okružuje, cijela priroda je predmetom filozofije. Ako, dakle, želimo razumjeti svoju okolinu da si znamo protumačiti sve naravne pojave, potrebno nam je poznati filozofiju”.*⁵

Jednom od svojih brojnih članaka Merz daje naslov *Philosophia perennis*,⁶ u kojem kaže:

“Filozofiju Aristotela i sv. Tome nazivamo imenom philosophia

---

2 Usp. Dnevnik, 6. VII. 1914.

3 Dnevnik, 17. V. 1915.

4 Usp. John DEWEY, *Logica, teoria dell'indagine*, a cura di A. Visalberghi, Einaudi, Torino, 1949.

5 MERZ, “Philosophia perennis”, *Đački orao*, br. 4. 1926., 12.

6 Usp. MERZ, “Philosophia perennis”, 9-12.

perennis (vječna filozofija). To je filozofija zdrava razuma koja nepromijenjena sebi krči put kroz vjekove. Nju ne može uništiti ni uzdrmati ni jedna struja, ni jedno novo duševno raspoloženje. Ta je filozofija nepromjenljiva kao što je i sam ljudski um nepromijenjen".⁷

Merz vjeruje kako filozofija nije apstraktan, odnosno vanjski oblik života, već stvarno sredstvo koje čovjeku daje sposobnost da uspostavi odnos s problematikom života, da mu pomogne da život živi, odnosno da te teškoće prebrodi za vlastito dobro. Merz je toliko dugo pokušavao definirati ulogu filozofije u ljudskome životu da je naposljetku izjavio: "Može se reći da je slijep onaj čovjek koji ne zna filozofiju".⁸

U potrazi za istinom i smislom, Merz se bavi različitim pitanjima kojima sam u obrađivanju posvetio posebnu pozornost. Merz želi upoznati istinu i zna da to ne može postići ako se zatvori u samoga sebe, već mora promatrati, a promatrati znači ostvariti odnos, potaknuti na taj način proces razumijevanja kretanja. Tako promatrajući, traži princip sklada i ljepote; nalazeći izvor odakle sve potječe, misli da dolazi do istine. Koncept sklada i ljepote vodi ga da istraži i područje umjetnosti. Važnost formalna istraživanja Merz smatra opravdanim: materija djela, u svojoj vidljivosti, postaje sredstvo koje vodi do ideje. Na sličan način Merz smatra da istina, kao i ideja, može postati vidljiva i prenosiva u oblik. Odnos između oblika i misli, kao i odnos između djela i ideje, nalazi smisao upravo u tome da postane vidljiva, dakle da ju je moguće prenijeti. Ta ista vidljivost dopušta da se uspostavi kontinuitet u formalnome razvoju kao što je proučavanje vječnoga sklada.⁹ Čovjek živi vrstu duhovne čežnje koja kao da ga vuče prema jednome jedinome smjeru, odnosno prema traženju istine, prema nepromjenljivoj stvarnosti koja bi nekako stabilizirala tranzitornost njegova života. Merz je svjestan da se mora učiniti korak iznad aspekta običnoga životinjskoga bića koji ograničava čovjeka samo na ono fizičko. On priznaje jedino njegovo duhovno postojanje.

*"Danas direktno osjećam, da duša postoji. Čudim se da je moje ja, ono što mene čini, zatvoreno u tijelo, po kojemu svijet mene poznaje. Imao ja koje god tijelo, imao li lice Placha, Iksa ili Ipsilon, ja uvijek ostajem onaj isti. Ovo upravo osjećam. Promatrajući ljude, ne bi uopće smio da gledam na vanjštinu, nego trebao bi da proniknem u dušu. Vanjština čovjeka iritira. Po pogledu, lijepoti lica se - čini se - odrazuje čista duša."*¹⁰

Prema Merzu, upravo ono što jest u tijelu, više nego tijelo sâm, jest ono što Ja čini takvim kakvo jest. Život duše jest ono što Merz smatra

⁷ Usp. MERZ, "Philosophia perennis", 9-12.

⁸ Usp. MERZ, "Philosophia perennis", 9-12.

⁹ Usp. Dnevnik, 18. VI. 1915.

¹⁰ Dnevnik, 4. III. 1915.

pravim životom, nepromjenjivim i vječnim, koji ne poznaje ni vrijeme ni kraja.¹¹ Prihvaćajući postojanje duše, prirodno je zapitati se odakle ona dolazi, budući da je ona prema svemu sudeći važnija od fizičkoga čovjeka. Merz je čvrsto uvjeren da osim postojanja duše postoji i Bog, Onaj koji stvara dušu. Pa piše ovako:

*“Faktično je, da On postoji, da ga osjećam oko sebe u sebi, tu ovdje, ondje, svagdje. Njegove melodije novi svemir drže i napunjavu. Svaki čovjek čuti dah nečega većega i vječnijega, upravo kako razum pridomeće vječnoga u oba smjera. Dakle Bog postoji... Onaj kojeg mi oko sebe osjećamo do kojeg razum dolazi da je vječan, komu duša nehotice teži”.*¹²

Merz kaže: “U tome i jest filozofija sreće: potrebno je da naša središnja točka bude s onu stranu”,¹³ odnosno tamo gdje se nalazi Bog, početak i kraj. Pa nastavlja: “Život je borba za istinu”.¹⁴ Tom istinom Merz potvrđuje da čovjek nalazi potrebnu snagu za život ako je svjestan te čežnje za istinom. Kod Merza prevladava sigurnost da osim prolaznosti stvari postoji nešto čemu nije dana prolaznost: istina ostaje nepromijenjena.¹⁵ Dakle, ako je životu dano da pronikne vječnost na koju je pozvan, onda i misao ima pravo nastaviti vjerovati u dostizanje istine. On piše: “U najgorim ljudima egzistira mnogo dobra. Iz ovih parcela dobra što se nalazi u ljudima, može se uvijek doći do zaključka o bistvu jedine Istine”.¹⁶ Dobro koje postoji u lošim ljudima omogućava da se osjeti jedinstvena univerzalna istina, koja je iznad one kontingentne, koju svaki čovjek može doseći, bilo da je dobar ili loš. Logičnim zaključivanjem dolazi do toga da istražuje istinu sve do srži kršćanske istine.

Time što pravi poveznicu između teme istine i kršćanskih elemenata, Merz istinu koju traži uspijeva pronaći u Katoličkoj crkvi. Za Merza Crkva nije samo duhovna institucija već i promicateljica kulture, jedinstva i ljubavi među ljudima. Ona svim naraštajima može “pokazati pravi smisao života”.¹⁷ Merz dolazi do zaključka “da je ona jedina, koja čovječanstvo naprijed vuče”,¹⁸ i “u svakom vijeku pokazuje čovječanstvu pravi smisao života”.¹⁹

---

11 Usp. MERZ, “Novo doba”, *Luč* br. 9-10. (1919.), 214.

12 Dnevnik, 17. V. 1915.

13 Arhiv I. Merza u Zagrebu, “Pismo roditeljima iz Pariza”, 5. X. 1921.

14 Dnevnik, 4. VII. 1914.

15 Usp. Dnevnik, 26. VII. 1914.

16 Dnevnik, 13. XII. 1914.

17 Dnevnik, 1. II. 1921.

18 Dnevnik, 30. I. 1921.

19 Dnevnik, 1. II. 1921.

Sljedeća točka na koju prelazim je analiza koncepta “smisla života”, gdje pobliže možemo upoznati Merzova razmatranja o životnim pitanjima. Često ponavlja: “Život mi je veliki upitnik”.²⁰ Gretino samoubojstvo (njegove prve ljubavi) i jednoga suborca (druga na vojnoj akademiji), često potiču Merza na razmišljanje o razlozima koji mogu čovjeka dovesti do toga da se namjerno odluči za vlastitu smrt. Tada spontano okreće pitanje u negativnu smislu i pita se: “Zašto se ne ubiti?” Isti tren nailazi na vlastiti odgovor u spoznaji da smisao života postoji;²¹ ako ga pak čovjek ne poznaje, on postaje slab i nesposoban nositi se s teškoćama. Život bez nade postaje nepodnošljiv, a samoubojstvo omogućava da se definitivno skonča vlastiti život. Merz je svjestan da je: “život strašan. Da u dnu duše nemam nadu i vjeru u nešto vječno, ne bih imao više volju za životom”.²² Merz pokazuje snagu koju dobiva zbog nade, a zahvaljujući kojoj i ovaj život ima smisao u budućnosti. U svojem članku “Novo doba”²³ kaže da tko god poželi shvatiti smisao, mora fizički i duhovno trpjeti.²⁴ Bez križa, odnosno bez fizičke boli i patnje, negira se postojanje života.²⁵ Merz kaže: “Uzaludno je naime svako filozofiranje u udobnoj gotičkoj sobi uz sjaj mjesečine; na taj način se ne može odgonetnuti sfinga života”.²⁶ Prema Merzu je čovjek koji razmišlja u svojoj sobi dostojan toga jedino ako se već susreo sa životnim teškoćama; u suprotnome, ono što kaže ili piše površno je, daleko od istine koja ostaje samo teorijska misao, udaljen od dubokoga smisla života. Merz proučava vlastito razmatranje u usporedbi s konceptom nadčovjeka i kaže: “Nietzscheov nadčovjek opravdan je u mjeri u kojoj težnja ka nadčovjeku jest aksiom duše”.²⁷ Duša je ta koja teži idealnomu, odnosno prema Bogu, a ne sam superčovjek po sebi. Merz može prihvatiti koncepciju Nietzscheova nadčovjeka samo u onoj mjeri u kojoj je on u skladu s postojanjem duše. On transformira izvornu nietzscheansku želju ljudi da postanu bogovi, odnosno u misaonoj kršćanskoj stvarnosti da budu Božja djeca. Prema njemu kršćanstvo jest u stanju da na savršen način odgovori na “žarku želju svakog čovjeka da i sam postane sin Božji”.²⁸ Prema Merzu, pravi je smisao života u duhovnosti. U duhovnosti se nalazi

²⁰ Dnevnik, 17. V. 1915.

²¹ Usp. Dnevnik, 2. VIII. 1914.

²² Dnevnik, 22. VI. 1915.

²³ Usp. MERZ, “Novo doba”, 210-214.

²⁴ Usp. MERZ, “Novo doba”, 210.

²⁵ Usp. MERZ, “Novo doba”, 213.

²⁶ MERZ, “Novo doba”, 213.

²⁷ Arhiv I. Merza u Zagrebu, “Pismo ocu”, Pariz, 24. XII. 1920.

²⁸ Arhiv I. Merza u Zagrebu, “Pismo ocu”, Pariz, 24. XII. 1920.

milosrđe. Milosrđe teži da se očituje djelima, a Merz je u tome imao iskustva u ratnome razdoblju. U etici prepoznaje jedini zaista bitan aspekt za naraštaj koji živi duh svojega vremena.²⁹ Život drugoga čovjeka daje smisao vlastitomu životu.

Što se tiče pitanja “Smisla boli i patnje” u kojem je objašnjeno kako za Merza bol sama po sebi ima dubok smisao, koji prelazi iskustvo samo jednoga života, “bol je stvorila i stvara nove generacije”.³⁰ Merz kaže kako bez boli nema ni pravoga života.³¹ Bol je privilegirano sredstvo spoznaje i ne može biti zamijenjena nijednim drugim umnim ili logičnim oblikom. Merz dolazi do zaključka da, ulazeći u dušu, bol dopušta etici da se iskaže.³² Ali ipak bol je misterij, i toga je Merz potpuno svjestan: bez sudjelovanja vjere, koja čini korak naprijed do čistoga razuma, nije ju moguće svladati, odnosno proniknuti njezin smisao. Upravo zbog toga kršćanstvo pomaže čovjeku koji pati dajući mu snagu vjere, pouzdanje i nadu da prihvaća prisutnost boli tako da u njoj vidi dublji smisao, koji prelazi njezino površno tumačenje. Merz je svjestan da čovjeku nije dana mogućnost da izbjegne bol, da to nije nešto o čemu čovjek može odlučiti, već se ona sama po sebi događa. Čovjekova se sloboda očituje u njegovoj reakciji na bol: prihvaćajući je, dajući joj smisao, ili negirajući je i trpeći je u čitavome njezinu zamahu. Religija postaje nužna pomoć u podnošenju boli jer je sposobna dati toj istoj boli smisao.³³

I na kraju riječ dvije o čovjeku i otvorenosti “transcendentnosti”. Koncept ljudske perfekcije, prema Merzu, opravdana je dubokom željom što se u čovjeku javlja a koju potiče sam Bog. Čovjek teži slijediti moralni imperativ da čini dobro.³⁴ Uloga razuma sastoji se u tome da mu otkrije dobro kao cilj težnje upisane u njegovu ljudsku prirodu i da stvori zakon na osnovi toga cilja.³⁵ Težnja k savršenosti za njega postaje smisao ljudskoga poziva. U mirnome unutarnjem trenutku, koji može biti proširen i na cijeli jedan narod, čovjek može početi razmišljati i meditirati, započinjući tako jednu kulturu. Merz je u svojem Dnevniku pisao i o temi estetike i umjetnosti u odnosu na religiju. Merz smatra da je nužna povezanost umjetnosti i morala.³⁶ Zatim kaže: “Samo Lijepotom se

---

²⁹ Usp. MERZ, “Novo doba”, 213.

³⁰ MERZ, “Novo doba”, 213.

³¹ MERZ, “Novo doba”, 210.

³² Dnevnik, 23. XI. 1916.

³³ Dnevnik, 26. XI. 1916.

³⁴ Dnevnik, 4. III. 1914; 5. III. 1914; 5. VI. 1914.

³⁵ Dnevnik, 31. VII. 1914.

³⁶ Dnevnik, 18. VI. 1915.

dolazi do Izvora”.³⁷ Ljepota umjetnosti nužna je iz razloga što je ona vodilja prema istini i punini našega postojanja. Ljepota sama po sebi nije krajnji cilj, već samo sredstvo.³⁸ Umjetničko djelo, nositelj ljepote, postaje sredstvo spoznaje nevidljive prirode koja vodi do velikoga, vječnoga smisla. Skladna povezanost triju elemenata - dobrote, ljepote i istine, postaje odraz vječnosti. Težnja ka skladnosti potvrđuje čovjeku da je duhovno biće, a ne obična životinjska vrsta. Umjetnici svojom osobnošću mogu stvoriti oblike koje mi u vremenu i prostoru dijelimo po definiciji umjetnosti i koji ljudima olakšavaju da shvate vječnu Ideju koja nadmašuje i sâmo vrijeme. Prema Merzu, “umjetnost ne bi trebala biti lišena svoje praktične vrijednosti”.³⁹ Ona sama po sebi mora imati vlastiti cilj. Merz isto tako razmišlja o ljubavi, koja, ako se smatra božanskim ciljem, sama po sebi nema smisla, te smatra da i umjetnost, ako joj je cilj sam po sebi umjetnost, postaje apsurdna,⁴⁰ ako ljubav može voditi prema nekome većem cilju, onda bi i umjetnost morala voditi nečemu većem, odnosno religiji. Merz je mišljenja da je život nešto više od umjetnosti i da bi religija morala biti životna vodilja. Religija, koristeći se i umjetnošću,⁴¹ jest sredstvo koje vodi do izvora svega, odnosno do Boga. Samo je Bog savršenstvo ljepote, dobrote i istine. Za Merza liturgija poprima posebno važno značenje kao vizualni izričaj misterija. Liturgija se valja poslužiti vlastitom estetikom kako bi čovjek, zbog svoje fizičke prirode, mogao osjećajima sudjelovati u božanskoj prirodi. “Liturgija je središnja umjetnost. Ona je u potpunosti objektivna i odgovara Wagnerovoj ideji koji je želio ujediniti sve umjetnosti u jednu jedinu.”⁴² Upravo radi te sinteze, liturgija je najbolje sredstvo uzdizanja naše mašte prema nebeskome životu i pripremi za njega. To je “umjetnost u pravome smislu riječi”.⁴³ Liturgija postaje privilegirano mjesto gdje čovjek ulazi u živi susret s nadnaravnim svijetom; ona je posebna apalogetična snaga: vodi čovjeka pravoj vjeri. Merz kaže kako je ona “najveća umjetnička tvorevina koja opstoji na svijetu, a uz to je ona centralna umjetnina, jer opstoji na svijetu, a uz to je ona centralna umjetnina, jer umjetnički prikazuje život Hristov, koji je centar historije”.⁴⁴ Odabir liturgije koja je “umjetnost u

37 Dnevnik, 17. I. 1915.

38 Usp. Dnevnik, 11. XII. 1915.

39 Dnevnik, 6. IV. 1916.

40 Usp. Dnevnik, 13. VI. 1919.

41 Usp. Dnevnik, 13. VI. 1919.

42 Dnevnik, 5. IV. 1920.

43 MERZ, “Razmatranja o rimskom misalu”, Hrvatska prosvjeta 3-4. (1922.) 84.

44 Dnevnik, 5. IV. 1920.

pravome smislu riječi” ne događa se samo po sebi ili na osnovi same vjere, već je plod izgradnje koja se dogodila kroz vrijeme, u kojoj se očituje utjecaj umjetnosti i njezina značenja.

Što se tiče Merzove misli “O Bogu”, sintetički možemo razlikovati četiri vrste mišljenja koje on razvija u konceptu Boga. U prvoj vidi Boga u kozmosu, tada se javlja pitanje o Bogu stvoritelju svemira, dakle odnos Boga i čovjeka jest na kraju osobni odnos samoga Merza s Bogom. Otkrivajući postojanje Boga, Merz zaključuje:”On postoji i ja tvrdo vjerujem i u najjačim časovima kušnje i sumnje, da je On jedini vječni, veliki Bog. Kada ovaj postoji, već slijedi, da naš život ima svrhu”.⁴⁵

Studirajući život i djelo Ivana Merza postoji puno tema koje se mogu obraditi i što može biti jedan od izazova za kolege da se pozabave njegovom ostavštinom, ne samo kao blaženika Katoličke crkve nego i kao mislioca na europskoj a i svjetskoj razini. To više što ga je, kao blaženika, sadašnji papa Benedikt XVI. uvrstio među 18 svetaca Katoličke crkve pod vidom uzora štovanja euharistije i time ga stvarno izdigao na vrijednost svjetske razine.

---

⁴⁵ Dnevnik, 17. V. 1915.